

ΜΑΚΡΟΠΡΟΘΕΣΜΑ ΣΧΕΔΙΑ ΕΡΓΑΣΙΑΣ: ΤΟ ΟΧΗΜΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΡΟΩΘΗΣΗ ΤΗΣ ΣΥΜΜΕΤΟΧΗΣ ΤΩΝ ΠΑΙΔΙΩΝ ΣΤΗ ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗ ΤΟΠΙΩΝ ΜΑΘΗΣΗΣ

ΕΦΗ ΓΟΥΡΓΙΩΤΟΥ
ΓΕΩΡΓΙΑ ΣΚΑΝΤΖΟΥΡΑΚΗ
ΚΑΤΕΡΙΝΑ ΦΙΛΙΠΠΑΚΗ

Εισαγωγή

Όπως ήδη δείξαμε σε παραπάνω κεφάλαιο, ο σχεδιασμός, η κατασκευή και η αναδι-
αμόρφωση των νηπιαγωγείων (μερικώς ή συνολικώς) αποτελούν, τα τελευταία χρό-
νια, μια συμμετοχική μαθησιακή διαδικασία, όπου εκπαιδευτικοί, γονείς, μαθητές,
τοπική κοινότητα και σχεδιαστές εργάζονται από κοινού, προκειμένου το περιβάλ-
λον του νηπιαγωγείου να ανταποκρίνεται στις ανάγκες και τα ενδιαφέροντα όλων
των εμπλεκόμενων, αλλά και να συνδέεται άμεσα με τις αλλαγές στα αναλυτικά προ-
γράμματα, τις διδακτικές μεθόδους και πρακτικές (Moore, & Wong, 1986· Hart, 1997·
Matthews, 2001· Chawla, 2002· Hart, & Ταμουτσέλη, 2011· Løkken, & Moser, 2012).

Η εμπλοκή του ίδιου παιδιού στη διαδικασία σχεδιασμού για τη βελτίωση του
σχολικού χώρου μπορεί να αποτελέσει μια σημαντική παιδαγωγική δραστηριότητα
προκειμένου να κατανοήσει τις διαδικασίες σχεδιασμού του περιβάλλοντος και του
ρόλου του ανθρώπου (και συνεπώς του ίδιου του παιδιού) στη διαμόρφωσή του.

Ο εσωτερικός χώρος στο ελληνικό νηπιαγωγείο -ο χώρος της κάθε τάξης -διαμορ-
φώνεται σε μαθησιακές περιοχές, δηλαδή, περιοχές διαφορετικών ενδιαφερόντων,
εξοπλισμένων με κατάλληλο εκπαιδευτικό υλικό ανάλογο με το συγκεκριμένο θέμα
λειτουργίας (Γερμανός, 2002). Τα μαθησιακά κέντρα (περιοχές) προσφέρονται για:
εκπαιδευτικούς σχεδιασμούς, ενοποίηση της μάθησης, ανάπτυξη ενός προγράμμα-
τος που ενισχύει τις ανάγκες των παιδιών για κίνηση, έκφραση, δημιουργία, μάθηση,
αυτονομία, αισθητική απόλαυση, ανάπτυξη πρωτοβουλιών (Σιβροπούλου, 1997),
προώθηση επιλογών και δραστηριοτήτων, διαφοροποιημένη μάθηση, διεύρυνση
του προγράμματος και εμπλοκή των γονέων .

Σύμφωνα με το ΔΕΠΠΣ (2003), προϋποθέσεις για τον επιτυχή σχεδιασμό του χώρου
του νηπιαγωγείου αρχικά είναι α) να σέβεται τις ιδιαιτερότητες, τις προηγούμενες
γνώσεις και εμπειρίες των μικρών παιδιών, β) να προσφέρει ευκαιρίες για ανάπτυξη
ποικίλων εμπειριών, να παρακινεί τα παιδιά για δράση, ανάπτυξη πρωτοβουλιών,
αυτονομία, και γ) να δημιουργεί καταστάσεις προβληματισμού και να ενισχύει την
αλληλεπίδραση με τους άλλους . Προκειμένου δε να διασφαλιστούν με επιτυχία αυτές
οι προϋποθέσεις προτείνει η οργάνωσή του να γίνεται από τον εκπαιδευτικό και τα

παιδιά από κοινού, διότι με αυτόν τον τρόπο προωθείται η συμμετοχή των παιδιών στις δραστηριότητες και τα παιδιά γίνονται πιο υπεύθυνα όσον αφορά τη χρήση των υλικών.

Πώς μπορεί όμως ένα μαθησιακό κέντρο να ανταποκρίνεται στις ανάγκες και τα ενδιαφέροντα των παιδιών; Ποια διαδικασία πρέπει να ακολουθεί ένας εκπαιδευτικός ώστε το μαθησιακό κέντρο να συνδέεται άμεσα με τις αλλαγές στα αναλυτικά προγράμματα, τις διδακτικές μεθόδους και πρακτικές; Πώς μπορούν τα παιδιά του νηπιαγωγείου να σχεδιάσουν και να υλοποιήσουν εξ' αρχής ένα μαθησιακό κέντρο; Ποιος είναι ο ρόλος του εκπαιδευτικού σε αυτή τη διαδικασία; Πώς μπορεί ένα απλό μαθησιακό κέντρο, συχνά διαμορφωμένο εκ των προτέρων από τον εκπαιδευτικό να μετατραπεί σε τοπίο μάθησης και ευημερίας των παιδιών;

Η παιδαγωγική των σχεδίων εργασίας

Τα σχέδια εργασίας αποτελούν μεθοδευμένες συλλογικές μορφές δράσεων που αποσκοπούν στην πολυεπίπεδη διασύνδεση της σχολικής γνώσης με αυθεντικές καταστάσεις της καθημερινής ζωής και την ανάληψη κοινωνικής δράσης από τους μαθητές ώστε να είναι ικανοί να διαχειρίζονται βιωματικά τη γνώση, αξιοποιώντας την προσέγγισή της από διαφορετικές οπτικές γωνίες (Διαθεματικό Ενιαίο Πλαίσιο Προγραμμάτων Σπουδών, Τόμος Α', Frey, 2005· Helm & Katz, 2002· Μουμουλίδου, 2006).

Δίνοντας έμφαση στη διαδικασία οικοδόμησης και χρήσης της γνώσης, στην οργάνωση των εμπειριών, τις αισθήσεις, τη φαντασία και τη δημιουργικότητα εξασφαλίζουν το μετασχηματισμό της θεωρίας σε πράξη (Ταρατόρη-Τσαλκατίδου, 2007), την εξέλιξη των γνωστικών δεξιοτήτων σε μεταγνωστικές, την νοητικής ακαμψίας σε κριτική και δημιουργική σκέψη.

Τα σχέδια εργασίας συνθέτουν ένα πρόσφορο πεδίο σκέψης και δράσης και απόλαυσης για τα μικρά παιδιά, με τεράστια παιδευτική τους αξία αφού τα βοηθούν να:

- οικοδομούν συλλογικά και να οικειοποιούνται τη γνώση μέσα σε αυθεντικά καθημερινά περιβάλλοντα, με ευέλικτες διαδικασίες αναζήτησης, διαπραγμάτευσης, αμοιβαιότητας (Lather, 1991), και αξιοποίησης εμπειρικο-βιωματικών καταστάσεων,
- συνδέουν προϋπάρχουσες εμπειρίες και γνώσεις, προκειμένου να αναζητούν και να επεξεργάζονται νέες πληροφορίες, στο πλαίσιο της διαθεματικής προσέγγισης της γνώσης,
- εργάζονται σε ομάδες, καταστρώνουν σχέδια δράσης, αναπτύσσουν πρωτοβουλίες, επεξεργάζονται και τις μοιράζονται με τους συνομήλικους τους,
- ενεργοποιούν γνωστικούς και συναισθηματικούς μηχανισμούς, προκειμένου να ανταποκρίνονται αποτελεσματικά σε ερευνητικές συλλογικές προσπάθειες, και εφαρμόζουν στην πράξη τις δεξιότητες «μαθαίνω πώς να μαθαίνω» και «μαθαίνω να συνυπάρχω με άλλους»,
- εμπλουτίζουν τα ενδιαφέροντά τους, οργανώνουν τις προσωπικές τους εμπειρίες, αυτενεργούν και αναπτύσσουν δεξιότητες αυτόνομης μάθησης (τι μαθαίνω, πώς το μαθαίνω, γιατί το μαθαίνω, πού το χρησιμοποιώ, τι θέλω ακόμη να μάθω προκειμένου να επιτύχω το στόχο μου),
- εξοικειώνονται με κοινωνικά ζητήματα, διαμορφώνουν υποθέσεις, βάσει των οποίων θα στηρίξουν τη διερεύνηση και την επίλυση προβληματικών καταστάσεων, βρίσκουν εναλλακτικούς τρόπους αντιμετώπισης δύσκολων θεμάτων, αποτι-

μούν την εγκυρότητα των αρχικών υποθέσεων τους και τεκμηριώνουν τις απόψεις τους σχετικά με την αποδοχή ή την απόρριψη αυτών (βλ. και Ματσαγγούρας, 2002).

Οι τελευταίες διαδικασίες στηρίζονται στη στοχαστική προσέγγιση θεμάτων κοινωνικού περιεχομένου και απαιτούν δεξιότητες κριτικής και δημιουργικής σκέψης, ώστε οι μαθητές ως μελλοντικοί ενεργοί πολίτες να είναι ικανοί να αναλαμβάνουν πρωτοβουλίες, ευθύνες, να στοιχειοθετούν τις κρίσεις και τις θέσεις τους (βλ. και Κασσωτάκης, Μ., Φλουρής, Γ., 2006).

Αντίστοιχα εκπαιδευτικός :

- ενεργοποιεί το ενδιαφέρον των μαθητών για συλλογική εργασία, ανάληψη ρόλων και έρευνα,
- ενθαρρύνει την εμπλοκή όλων των μαθητών στον προγραμματισμό και τις φάσεις υλοποίησης των σχεδίων εργασίας,
- καλλιεργεί ένα κλίμα αμοιβαίας εμπιστοσύνης, παροτρύνοντας και συμβουλεύοντας τους μαθητές,
- ενισχύει, επιβραβεύει τις προσπάθειες των ομάδων με συχνές ανατροφοδοτικές παρεμβάσεις και ενορχηστρώνει τις δραστηριότητές τους.

Η ομολογή προς τους σκοπούς της βιωματικής-επικοινωνιακής μάθησης, οργάνωση του περιβάλλοντος του νηπιαγωγείου

Σε μια εκπαίδευση κατά την οποία επιδιώκουμε τη βιωματικού τύπου μάθηση και κατά συνεπαγωγή την ανάπτυξη πρωτοβουλίας, επικοινωνίας και συμμετοχικότητας, ο χώρος μέσα στον οποίο λαμβάνουν χώρα όλα αυτά πρέπει να προωθεί και ενισχύει αυτές τις δυνατότητες. Δεν είναι λίγες οι θεωρητικές μελέτες που περιγράφουν με κάθε λεπτομέρεια την οργάνωση και τη διαμόρφωση του περιβάλλοντος σε μαθησιακά κέντρα και τον συνεχή εμπλουτισμό τους κατά τη διάρκεια υλοποίησης μιας θεματικής ή ενός σχεδίου εργασίας. Αν εξαιρέσει κανείς τον Οδηγό Νηπιαγωγού (Δαφέρμου, κ.ά., 2006, σελ. 64), όπου αναφέρεται ξεκάθαρα η συμβολή των παιδιών στην αναδιαμόρφωση των μαθησιακών κέντρων, σε όλη τη συναφή βιβλιογραφία φαίνεται ότι ο εκπαιδευτικός έχει την ευθύνη και την εξουσία να διαμορφώνει το περιβάλλον της τάξης.

Οι έρευνες, άλλωστε, δείχνουν ότι πολλοί νηπιαγωγοί συντάσσονται με τη μεθοδολογία των σχεδίων εργασίας (Χρυσάφιδης, 1994· Ντολιοπούλου, 2005), ωστόσο φαίνεται ότι δεν έχουν κατανοήσει επαρκώς τη διαδικασία οργάνωσης και υλοποίησής τους. Ιδιαίτερα δε όσον αφορά στη διαμόρφωση του εσωτερικού περιβάλλοντος του νηπιαγωγείου στο πλαίσιο υλοποίησης σχεδίων εργασίας δεν καταγράφονται ερευνητικά αποτελέσματα τα οποία να δείχνουν τη συμμετοχή των παιδιών στην οργάνωση των μαθησιακών κέντρων, πέραν του προσδιορισμού των όρων του παιχνιδιού.

Ωστόσο στο εξωτερικό, έχουν ήδη καταγραφεί αρκετές προσπάθειες αξιοποίησης των απόψεων και των εμπειριών παιδιών προσχολικής ηλικίας στον αρχιτεκτονικό σχεδιασμό και τη διαμόρφωση των εσωτερικών και εξωτερικών χώρων προσχολικών κέντρων (Clark, 2005· Clark & Moss, 2005· Clark, 2008, 2010). Τα αποτελέσματα αυτών των ερευνών έδειξαν ότι εμπλέκοντας τα παιδιά σε περιπέτειες συνδημιουργίας του περιβάλλοντος της τάξης τα βοηθάμε να αναπτύξουν, μεταξύ άλλων, δεξιότητες σχεδιασμού, λήψης αποφάσεων, υπευθυνότητας και αυτοπεποίθησης.

Τι ακριβώς, όμως, σημαίνει να σχεδιάζω μαζί με τα παιδιά; Ο σχεδιασμός με τα παιδιά, σε ένα παιδαγωγικό πλαίσιο, είναι μια νοητική λειτουργία στην οποία εσωτερικές προθέσεις σχηματίζουν αντίστοιχες δράσεις. Όταν τα μικρά παιδιά σχεδιάζουν, ξεκινούν με μια προσωπική πρόθεση, έναν στόχο, έναν σκοπό, που έχει νόημα γι' αυτά. Ανάλογα με την ηλικία τους και τη δυνατότητά τους για επικοινωνία, εκφράζουν τις προθέσεις τους με ενέργειες, κινήσεις και λέξεις. Η διαδικασία αυτή τα βοηθάει να σχηματίσουν και να ελέγξουν τις πράξεις τους. Η πρακτική να ενθαρρύνουμε τα μικρά παιδιά να σχεδιάζουν και να υλοποιούν σχέδια βασίζεται σε θεωρίες και παρατηρήσεις ερευνητών (Case, 1985), καθώς και σε θεωρίες παιδαγωγών και ψυχολόγων (Piaget, 1962· Piaget & Inhelder, 1969· Smilansky, 1971· Dewey, 1963· Ουάντσγουερθ, 2001).

Βασιζόμενη σε αυτές τις θεωρίες, η παιδαγωγική των σχεδίων εργασίας αναγνωρίζει την αναγκαιότητα συμπερίληψης των παιδιών στο σχεδιασμό των μαθησιακών εμπειριών που λαμβάνουν χώρα στο νηπιαγωγείο και προτείνει αντίστοιχες συμμετοχικές τεχνικές για όλα τα στάδια της ανάπτυξής τους. Γιατί λοιπόν η διαμόρφωση του περιβάλλοντος, θεμελιώδης κατά τα άλλα παράμετρος για την επιτυχία ενός σχεδίου, θα πρέπει να εξαιρείται από αυτές τις συμμετοχικές διαδικασίες;

Ο σκοπός του προγράμματος

Απαντώντας σε αυτήν την αναγκαιότητα σκοπός του παρόντος προγράμματος ήταν να αναδείξει τη συμβολή της μεθοδολογίας των σχεδίων εργασίας στη δυνατότητα διαμόρφωσης μαθησιακών κέντρων στην τάξη του νηπιαγωγείου από τα ίδια τα παιδιά. Ταυτόχρονα, να περιγράψει τη διαδικασία αναγωγής τους από απλά μαθησιακά κέντρα σε τοπία μάθησης και ευημερίας που φέρνουν τη σφραγίδα του παιδιού, είναι έντονα φορτισμένα συμβολικά και λειτουργούν τόσο ως μέσα πρόσβασης του παιδιού στα υλικά και στα κοινωνικά χαρακτηριστικά του περιγυρού του όσο και ως «πεδία έντονης αλληλεπίδρασης με αυτά» (Γερμανός, 2002, 38-41).

Οι συμμετέχοντες

Στο πρόγραμμα συμμετείχαν συνολικά 74 φοιτητές του 4^{ου} έτους του Παιδαγωγικού Τμήματος Προσχολικής Εκπαίδευσης του Πανεπιστημίου Κρήτης, στο πλαίσιο του μαθήματος των Διδακτικών Ασκήσεων ΔΑΣ III, 280 παιδιά ηλικίας 4-6 ετών, 25 συνεργαζόμενοι με το Π.Τ.Π.Ε., η νηπιαγωγός-μέντορας και η ερευνήτρια ως επιβλέπουσα των διδακτικών ασκήσεων.

Διαδικασία

Το πρόγραμμα διήρκησε ένα χρόνο και κατά τη διάρκεια του υλοποιήθηκαν αρκετά σχέδια εργασίας, μεταξύ άλλων, *Τα δένδρα είναι η ζωή μας*, *Τα σπήλαια του τόπου μου*, *Τα αγαπημένα μας παιχνίδια*, κ.ά. Στο πλαίσιο υλοποίησης αυτών των σχεδίων τα παιδιά είχαν την ευκαιρία να σχεδιάσουν και να διαμορφώσουν νέα τοπία μάθησης και ευημερίας, όπως το *Δενδρόσπιτο*, η *Σπηλιά του Τάλω*, το *Σπίτι των παιχνιδιών*, το *Κατάστημα επιδιόρθωσης παιχνιδιών*, το *Εργαστήριο του Αϊ Βασίλη*, κ.ά.

Στο παρόν κείμενο θα παρουσιάσουμε ένα μόνο απόσπασμα από το σχέδιο εργασίας *Τα αγαπημένα μας παιχνίδια*. Το σχέδιο αυτό διήρκησε συνολικά οκτώ εβδομάδες. Συγκε-

κριμένα, θα περιγράψουμε με κάθε λεπτομέρεια τη διαδικασία συμμετοχής των παιδιών στο σχεδιασμό και την υλοποίηση ενός μαθησιακού κέντρου, αυτού της *Παιχνιδοθήκης*, στην αρχή του σχεδίου. Η παρέμβαση αυτή έλαβε χώρα κατά τη διάρκεια της δεύτερης εβδομάδας και διήρκησε τρεις ημέρες.

Στον παρακάτω πίνακα (1) παρουσιάζεται συνοπτικά το συνολικό περίγραμμα των παρεμβάσεων που πραγματοποιήθηκαν στο πλαίσιο υλοποίησης αυτού του σχεδίου εργασίας και αποτυπώνεται με πράσινο χρώμα η παρέμβαση κατασκευής της παιχνιδοθήκης.

Πρώτη εβδομάδα	<p><i>Ποιο είναι το αγαπημένο μου παιχνίδι;</i></p> <p>Συζήτηση-καταγραφές (στατιστικός πίνακας προτιμήσεων)</p> <p>Γραφική αναπαράσταση (το παιχνίδι-αντικείμενο που μου αρέσει πιο πολύ να παίζω) για αρχική αξιολόγηση των προτιμήσεων και των παιχνιδιών που παίζουν τα παιδιά.</p> <p>Σύνδεση του θέματος με τα προσωπικά ενδιαφέροντα και τις εμπειρίες των παιδιών.</p> <p>Συγκέντρωση αγαπημένων παιχνιδιών στο νηπιαγωγείο. Παρουσίαση αυτών στην ολομέλεια. Αλληλεπίδραση μεταξύ παιδιών και παιχνιδιών.</p>
Δεύτερη εβδομάδα	<p><i>Πού θα βάλουμε τα αγαπημένα μας παιχνίδια και πώς θα τα παίζουμε;</i></p> <p><i>Οργάνωση-λειτουργία 1ου μαθησιακού κέντρου: Δημιουργία παιχνιδοθήκης</i></p> <p><i>Αναζήτηση-διαπραγμάτευση-διατύπωση κανόνων διαχείρισης και λειτουργίας αυτής.</i></p> <p><i>Η δημιουργία της παιχνιδοθήκης ως εφελτήριο για την εκκίνηση του σχεδίου εργασίας</i></p>
	<p><i>Τι άλλο θέλουμε να μάθουμε για τα παιχνίδια;</i></p> <p>Συζήτηση. Καταιγισμός ιδεών. Σχεδιασμός δράσεων. Εμπλοκή γονέων.</p>
Τρίτη εβδομάδα	<p><i>Πού, από ποιους και πώς κατασκευάζονται τα παιχνίδια;</i></p> <p>Συζήτηση για εργοστάσια κατασκευής παιχνιδιών.</p> <p>Εικονική επίσκεψη στο εργοστάσιο</p> <p>Ομάδες διερεύνησης του ερωτήματος μέσα από δευτερογενείς πηγές.</p> <p>Παρουσίαση αποτελεσμάτων στην ολομέλεια.</p>
Τέταρτη εβδομάδα	<p><i>Από πού και πώς αγοράζουμε τα παιχνίδια;</i></p> <p>Επίσκεψη στα καταστήματα.</p> <p>Συζήτηση για τα καταστήματα παιχνιδιών-ποιος τα φέρνει εκεί.</p> <p>Προετοιμασία για την επίσκεψη.</p> <p>Επίσκεψη σε χώρους κατασκευής παιχνιδιών.</p> <p>Αξιολόγηση επίσκεψης.</p> <p>Αποτελέσματα –συμπεράσματα.</p> <p>Διάχυση αποτελεσμάτων-κατασκευή φυλλαδίου προς άλλα παιδιά και τους γονείς για το τι πρέπει να προσέχουν όταν πρόκειται να αγοράσουν παιχνίδια.</p>

(συνεχίζεται)

<p>Πέμπτη εβδομάδα</p>	<p><i>Πώς φροντίζουμε τα χαλασμένα παιχνίδια μας; Ανακύκλωση παιχνιδιών και βιβλίων.</i></p> <p>Συγκεντρώνουμε τα παλιά μας χαλασμένα αυτοκινητάκια, κουκλάκια, επιτραπέζια, βιβλία, βιβλιοπαραμύθια, κ.ά.,</p> <p>Ανάγνωση ιστορίας «τι τρώνε τα παιχνίδια».</p> <p>Κουκλοθέατρο με χαλασμένα παιχνίδια-δραματοποίηση.</p> <p>Σχολιασμός εικόνων του «Μπομπ ο Μάστορας» και του «Μαστοράκου».</p> <p><i>Παιχνιδομαστορέματα: Οργάνωση-λειτουργία 2ου μαθησιακού κέντρου: Κατάστημα επιδιόρθωσης χαλασμένων παιχνιδιών</i></p> <p>Ομάδες μαστόρων</p> <p>Ανασυνθέσεις παιχνιδιών</p> <p>Παρουσίαση ανασυνθέσεων (ονοματοδοσία)</p> <p>Κατασκευή αφίσας για την προβολή της γνώσης περί ανακύκλωση των παιχνιδιών.</p> <p>Δημιουργία ιστοριών που αφορούν τις ανακυκλωμένες συνθέσεις.</p> <p>Επιδιόρθωση της κούκλας</p> <p>Ατομική εργασία ανακύκλωσης παιχνιδιών (ατομική αξιολόγηση)</p>
<p>Έκτη εβδομάδα</p>	<p><i>Έχουν όλα τα παιδιά παιχνίδια;</i></p> <p>Συζήτηση-ποια παιδιά δεν έχουν παιχνίδια; Πώς μπορούμε να τα βοηθήσουμε να έχουν και αυτά παιχνίδια-να τους φτιάξουμε εμείς;</p> <p>Μπορούμε εμείς να φτιάξουμε παιχνίδια;</p> <p>Τι μας χρειάζονται-πού και πώς θα βρούμε υλικά- τι είδους υλικά μπορούμε να χρησιμοποιήσουμε (ξύλα, πλαστικά, χαρτί, πανί-ποιοι μπορούν να μας βοηθήσουν-επιστολή προς τους γονείς.</p>
<p>Έβδομη εβδομάδα</p>	<p><i>Οργάνωση-λειτουργία 3ου μαθησιακού κέντρου: Το εργαστήριο του Αϊ Βασίλη.</i></p> <p>Παιχνιδοκαμώματα: Χωρισμός Ομάδων-Ανάληψη ρόλων-Οργάνωση ομάδων-υλικών-πρόσκληση στους γονείς για βοήθεια. Κατασκευή παιχνιδιών μαζί με τους γονείς.</p> <p>Συνολική παρουσίαση κατασκευασμένων παιχνιδιών στην ολομέλεια-απολογισμός κατασκευών-συζήτηση (τι θα τα κάνουμε, ποιοι τα έχουν ανάγκη, πώς θα τους τα δώσουμε, μήπως να τα παρουσιάσουμε πρώτα στους γονείς και τους φίλους μας;).</p> <p>Οργάνωση εκδήλωσης: <i>Ελάτε να δείτε τα παιχνίδια μας!</i></p> <p>Open class στους γονείς-Προετοιμασία παιδιών-δημιουργία ανακοίνωσης προς τους γονείς.</p> <p>Προετοιμασία χώρου παρουσίασης παιχνιδιών- Προετοιμασία δρώμενων σχετικών με τα Χριστούγεννα.</p> <p>Επίσκεψη των γονέων-δρώμενα.</p>
<p>Όγδοη εβδομάδα</p>	<p><i>Πώς θα στείλουμε τα παιχνίδια που φτιάξαμε στη «Κιβωτό»;</i></p> <p>Προετοιμασία παιχνιδιών-αμπαλάρισμα-ταχυδρομική διεύθυνση- Προετοιμασία για την υποδοχή του ταχυδρόμου στο σχολείο μας.</p> <p>Ο ταχυδρόμος έρχεται στο σχολείο μας- Πώς θα τον υποδεχθούμε-Τι χαρτιά θα μας δώσει, κ.λπ.</p> <p>Συνολικός απολογισμός σχεδίου εργασίας-κατασκευή ενημερωτικού δελτίου προς την τοπική κοινότητα. Συνολική ατομική αξιολόγηση παιδιών.</p>

ΠΙΝΑΚΑΣ 1: Συνοπτική παρουσίαση δραστηριοτήτων του συνολικού σχεδίου εργασίας με θέμα *Τα αγαπημένα μας παιχνίδια.*

Ανάλυση δεδομένων

Δεδομένου του θεωρητικού πλαισίου και μετά από προσεκτική ανάγνωση των portfolio των φοιτητριών/των διατυπώθηκαν τα θέματα κατηγορίες που εξέφραζαν τα βασικά χαρακτηριστικά ενός σχεδίου εργασίας (ενεργητική συμμετοχή των παιδιών στη μάθηση, σύνδεση νέας γνώσης με τις προηγούμενες, εμπειρίες με νόημα, συνεργασία σε ομάδες, διαθεματικότητα, επίλυση προβλημάτων, πολυτροπική έκφραση παιδιών και δημιουργικότητα, κ.ά.) και εν συνεχεία ερευνήθηκε η εμφάνιση ή αναφορά τους στο κείμενο.

Αποτελέσματα

Είναι γεγονός ότι πολλά παιδιά εκφράζουν την ανάγκη να παίρνουν μαζί τους στο νηπιαγωγείο τα αγαπημένα τους παιχνίδια, προκειμένου να τα δείξουν στους συνομηλίκους τους και να παίξουν μαζί τους. Η πρακτική αυτή συχνά επιδοκιμάζεται από εκπαιδευτικούς και γονείς, με τη δικαιολογία ότι μπορεί να καταστραφούν και τα παιδιά να μην μπορούν να διαχειριστούν την απώλειά τους, αγνοώντας την βασική παιδαγωγική αρχή ότι η διαμόρφωση του χώρου και το παιδαγωγικό πρόγραμμα οφείλουν να συμπεριλαμβάνουν ποικίλα χαρακτηριστικά στοιχεία όλων των οικογενειών (DECET, 2007). Αποτελούσε πρόκληση για εμάς αφενός μεν να αναζητούμε θέματα που συνδέονται με τα ενδιαφέροντα και τις εμπειρίες των παιδιών και αφετέρου να βοηθούμε τα παιδιά να εμπλέκονται σε νέες μαθησιακές εμπειρίες που θα επιλύουν καθημερινά προβλήματα. Επιπλέον, το παιχνίδι αντικείμενο, είναι ένα μεταβατικό και πολιτισμικά ευαίσθητο αντικείμενο που ενώνει άμεσα το περιβάλλον του νηπιαγωγείου με το περιβάλλον του σπιτιού τους.

Έτσι, κατά τη διάρκεια της πρώτης και της δεύτερης εβδομάδας οι παρεμβάσεις των φοιτητών είχαν ως στόχο τη σύνδεση του σχεδίου εργασίας με τα προηγούμενα βιώματα και τις εμπειρίες των παιδιών για το υπό διαπραγμάτευση θέμα και τη δημιουργία ενός κλίματος εσωτερικής παρόρμησης για δράση από τα παιδιά. Ιδιαίτερα η πρώτη εβδομάδα επικέντρωσε περισσότερο στο να αφυπνίσει τα παιδιά να σκεφτούν γύρω από τις έννοιες *Ο εαυτός μου και οι άλλοι* και να μπορέσουν να περάσουν από την έννοια *το αγαπημένο μου* παιχνίδι στην *τα αγαπημένα μας* παιχνίδια (βλ. πιν. 1).

Δεύτερη εβδομάδα: Οργάνωση-λειτουργία 1ου μαθησιακού κέντρου: Δημιουργία παιχνιδοθήκης. (Καταγραφές από το portfolio φοιτήτριας)

[Α' Μέρος (αυθόρμητες δραστηριότητες):

Κατά τη διάρκεια των ελεύθερων δραστηριοτήτων κάποια νήπια έδειξαν ενδιαφέρον για τα βιβλία που κρατούσα σχετικά με το θέμα του εξαμήνου. Έτσι λοιπόν, κάτσαμε μαζί στη γωνιά της βιβλιοθήκης και ο καθένας επέλεξε όποιο βιβλίο προτιμούσε και το διάβαζε μόνος του. Ένα παιδί, μάλιστα, έφτιαξε και πρωινό για να τρώμε καθώς διαβάζουμε τα βιβλία μας. Ακόμη, κάναμε με μερικά παιδιά τις δραστηριότητες ρουτίνας κι έτσι «εξοικονομήσαμε» λίγο χρόνο για να κάνουμε πιο χαλαρά τις δραστηριότητές μας στη συνέχεια. Επίσης, είχα αφήσει τα κουτιά με τα τραγούδια και τα παιχνίδια μας πάνω στα τραπέζια και προέτρεψα μερικά παιδιά να μαντέψουν τι είναι και τι έχουν μέσα.

Β' Μέρος:

Μόλις καθίσαμε όλοι στην παρεούλα, μας καλημέρισε ο Οδυσσάκος (η μασκώτ της τάξης) με μεγάλο ενθουσιασμό. Τα παιδιά αμέσως ανταποκρίθηκαν με μια πολύ δυνατή «καλημέρα». Μάλιστα τον τρομάξαμε και μετά μας ζήτησε να τον καλημερίσουμε με μια πολύ σιγανή «καλημέρα». Κάναμε λίγη πλάκα μαζί του και μετά μας άφησε και μπήκε στο σπίτι του, το μαγικό κουτί και εμείς κάναμε την προσευχή μας.

Αφού τελειώσαμε τις ρουτίνες και τα νέα μας, ρώτησα τα παιδιά να μου πουν τι είναι αυτό που έφτιαξαν με την κ. Κωνσταντίνα την προηγούμενη εβδομάδα, δείχνοντάς τους την καταγραφή των αγαπημένων τους παιχνιδιών, η οποία ήταν κρεμασμένη στο καβαλέτο.

«Είναι οι ζωγραφιές μας.», μου είπε ένα παιδί κι έπειτα τα ρώτησα να μου πουν τι δείχνουν οι ζωγραφιές τους. Κατέληξαν στο ότι δείχνουν το αγαπημένο τους παιχνίδι. Κάπου εκεί έφερα τα αγαπημένα τους παιχνίδια που τα είχα συγκεντρώσει όλα μαζί και παρουσίασα κι εγώ το αγαπημένο μου παιχνίδι.

Με άκουσαν με πολλή προσοχή, καθώς τους εξηγούσα γιατί το αγαπώ και το έβαλα μαζί με τα υπόλοιπα (είχαν φέρει και οι υπόλοιπες φοιτήτριες) .

Μετά, εμφανίστηκε ξανά ο Οδυσσάκος, «κοίταξε» τα παιχνίδια και είπε:

«Τόσα παιχνίδια βρε παιδιά, πρέπει γωνιά να βρούμε! Πού λέτε να τα βάλουμε; Αχ! Πρέπει να σκεφτούμε! Τα φέρατε απ' το σπίτι σας, δεν πρέπει να χαλάσουν... Σε θήκη να τα βάλουμε παιδιά μου να μη σπάσουν! Όπως τη θήκη παπουτσιών τη λεν παπουτσοθήκη, έτσι κι αυτή των παιχνιδιών τη λεν...;»

Αυτός ο γρίφος, λειτούργησε σαν αφορμή για να εισαχθούν τα παιδιά στο θέμα μας. Τα νήπια απάντησαν αμέσως «παιχνιδοθήκη» και ο Οδυσσάκος τα επιβράβευσε. Στη συνέχεια, ο Οδυσσάκος μπήκε στο μαγικό κουτί κι εγώ ρώτησα τα παιδιά να μου πουν αν ξέρουν τι είναι μια παιχνιδοθήκη. «Εκεί που βάζουμε τα παιχνίδια», μου απάντησε ένα νήπιο κι έπειτα τα παρότρυνα να σκεφτούν πώς μπορούμε να φτιάξουμε τη δική μας παιχνιδοθήκη (με τι υλικά). Τα παιδιά απάντησαν: με ξύλα, με πανί και με ράφια. Με την πρώτη ιδέα δε συμφώνησαν κάποια παιδιά γιατί «δε μπορούμε να κόψουμε εμείς κι ο ξυλουργός μπορεί να αργήσει να έρθει», ενώ συμφωνήσαμε όλοι πως την παιχνιδοθήκη τη χρειαζόμαστε άμεσα. Η δεύτερη ιδέα απορρίφθηκε αμέσως, καθώς «δε θα είναι σταθερή η παιχνιδοθήκη μας» και τελικά σταθήκαμε στην ιδέα να τη φτιάξουμε με ράφια.

Ρώτησα τα παιδιά από τι υλικό θα μπορούσαν να είναι φτιαγμένα τα ράφια αυτά και μου είπαν από σκληρό χαρτόνι. Μετά, εμφανίστηκε ξανά ο Οδυσσάκος, «κοίταξε» τα παιχνίδια και είπε:

ΕΙΚΟΝΑ 1: Ο Οδυσσάκος, η μαस्कότ της τάξης

- «Τόσα παιχνίδια βρε παιδιά, πρέπει γωνιά να βρούμε! Πού λέτε να τα βάλουμε; Αχ! Πρέπει να σκεφτούμε! Τα φέρατε απ' το σπίτι σας, δεν πρέπει να χαλάσουν... Σε θήκη να τα βάλουμε παιδιά μου να μη σπάσουν! Όπως τη θήκη παπουτσιών τη λεν παπουτσοθήκη, έτσι κι αυτή των παιχνιδιών τη λεν...;» «Αυτός ο γρίφος, λειτούργησε σαν αφορμή για να εισαχθούν τα παιδιά στο θέμα μας. Τα νήπια απάντησαν αμέσως: _«παιχνιδοθήκη» και ο Οδυσσάκος τα επιβράβευσε.

Στη συνέχεια, ο Οδυσσάκος μπήκε στο μαγικό κουτί κι εγώ ρώτησα τα παιδιά να μου πουν αν ξέρουν τι είναι μια παιχνιδοθήκη.

- «Εκεί που βάζουμε τα παιχνίδια», μου απάντησε ένα παιδί κι έπειτα τα παρότρυνα να σκεφτούν:

«Τα παιδιά απάντησαν: με ξύλα, με πανί και με ράφια. Με την πρώτη ιδέα δε συμφώνησαν κάποια παιδιά γιατί «δε μπορούμε να κόψουμε εμείς κι ο ξυλουργός μπορεί να αργήσει να έρθει», ενώ συμφωνήσαμε όλοι πως την παιχνιδοθήκη τη χρειαζόμαστε άμεσα. Η δεύτερη ιδέα απορρίφθηκε αμέσως, καθώς «δε θα είναι σταθερή η παιχνιδοθήκη μας» και τελικά σταθήκαμε στην ιδέα να τη φτιάξουμε με ράφια. Ρώτησα τα παιδιά από τι υλικό θα μπορούσαν να είναι φτιαγμένα τα ράφια αυτά και μου είπαν από σκληρό χαρτόνι».

Όλα υπό διαπραγμάτευση...

Τότε, ο Οδυσσάκος μου ψιθύρισε στο αυτί κάτι και είπα στα παιδιά πως η μαस्कότ μας είχε κανονίσει τα πάντα! Μου είπε, λοιπόν, πως μας έφερε κάτι, το οποίο είχε αφήσει στην αίθουσα της χαλάρωσης. Πήγε, λοιπόν, η συμφοιτήτρια μου και μας έφερε τις κούτες. Όταν τις είδαν ενθουσιάστηκαν και αφού επεξεργάστηκαν το νέο υλικό (Hohmann, 1997), τα προέτρεψα να σκεφτούν πώς θα τους άρεσε να τα βάλουμε για να φτιάξουμε την παιχνιδοθήκη μας.

Σηκώθηκαν ένα-ένα, αρκετά παιδιά και μας έδειξαν τι σκέφτονταν. Οι υπόλοιποι έλεγαν πώς τους φαινόταν το εκάστοτε μοντέλο κατασκευής και κάναμε συζήτηση σχετικά με τη λειτουργικότητά του. Κάποιες από τις ιδέες απορρίφθηκαν από τα παιδιά λόγω έλλειψης χώρου, άλλες γιατί δε θα μας βόλευε να έχουμε εύκολη πρόσβαση στα παιχνίδια κ.λπ.

Κρατήσαμε κάποιες από τις ιδέες των παιδιών με τις οποίες συμφωνούσαν αρκετοί και τελικά καταλήξαμε στο μοντέλο κατασκευής που προτιμούσαν οι περισσότεροι.

- «*Το θέμα είναι πού θα τα βάλουμε*», ρώτησε η Ελένη, εννοώντας την παιχνιδοθήκη. Τα παιδιά είπαν διάφορες ιδέες:

ΕΙΚΟΝΑ 2: Ο χώρος της τάξης, όπου τα παιδιά επέλεξαν να τοποθετήσουν την παιχνιδοθήκη

Αφού λοιπόν συμφωνήσαμε πώς θα τη στήσουμε και πού θα τη βάλουμε, ρώτησα τα παιδιά αν τους αρέσει έτσι λευκή όπως είναι. Πετάχτηκε αμέσως ένα παιδί και είπε:

- «*Να τη βάψουμε!*» και άρχισαν τότε όλα τα παιδιά να προτείνουν διάφορα χρώματα, οπότε τους πρότεινα να βάλουμε πολλά χρώματα για να μείνουν όλοι ευχαριστημένοι.

Έπειτα, προέτρεψα τα παιδιά να σκεφτούν αν θα ήθελαν οι ζωγραφιές που θα έκαναν πάνω στα κουτιά να έχουν κάποιο θέμα ή αν ο καθένας θα μπορούσε να ζωγραφίσει ό,τι θέλει. Τους έδωσα δυο-τρία παραδείγματα για εκκίνηση και τότε τα παιδιά άρχισαν να προτείνουν διάφορες ιδέες, όπως πεταλούδες, καρδούλες, αμαξάκια, μια ωραία πόλη και σπίτι.

Στη συνέχεια κάναμε ψηφοφορία και αποφασίστηκε να την κάνουμε να μοιάζει σαν σπίτι, όπως όρισε η πλειοψηφία.

- «Πώς είναι ένα σπίτι;», ρώτησα τα παιδιά.
- «Έχει σκεπή», είπε ένα αγόρι.
- «Τι άλλο έχει ένα σπίτι;», ρώτησα.
- «Πόρτες, παράθυρα» μου απάντησαν και κάναμε μια μικρή σχετική συζήτηση.

Μετά από όλα αυτά, ρώτησα τα παιδιά πώς θα γίνει να μη λερωθούμε καθώς θα βάφουμε.

- «Με ποδιές», μου είπαν, αλλά δεν είχαν στο νηπιαγωγείο. Οπότε τους είπα πως ο Οδυσσάκος κανόνισε και για αυτό και έβγαλα από το μαγικό κουτί κομμένες σακουλίτσες που θα χρησίμευαν για ποδιές. Έδειξα στα παιδιά πώς τις φοράμε και μετά ερχόταν ένα-ένα παιδί και του έδινα μία.

Αμέσως μετά, σηκώθηκε ένα κοριτσάκι και μας έδειξε πώς χρησιμοποιούν το πινέλο και τιςτέμπερες. Όταν της ζήτησα να χρησιμοποιήσει ένα άλλο χρώμα από αυτό που είχε στο πινέλο της, εκείνη το ξέπλυνε καλά και μετά χρησιμοποίησε το άλλο χρώμα.

Όταν τελειώσαμε με όλα αυτά τα διαδικαστικά, επαναλάβαμε όλοι μαζί τι θα κάνουμε στα τραπέζια. Έπειτα φώναξα μία-μία τις ομάδες και κάθονταν στα τραπέζια τους με τα χρώματα, τις κούτες και τα πινέλα τους. Είχαν επίσης δοχεία με νερό και χαρτί για να σκουπίζουν τα πινέλα.

Οι ομάδες άρχισαν αμέσως να βάφουν τα κουτιά, υπό τους ήχους χαλαρωτικής, εύθυμης μουσικής. Η συμφοιτήτριά μου και εγώ περνούσαμε, αρχικά, από τις ομάδες και ρωτούσαμε αν χρειάζονται κάτι άλλο. Μάλιστα μία ομάδα μου είπε χαρακτηριστικά ότι έκανε τον κήπο του σπιτιού, με γρασίδι και λουλούδια. Σε μια άλλη ομάδα μιλήσαμε για το χρώμα που παίρνει το νερό όταν ξεπλένουμε τα πινέλα μας και γιατί νομίζουμε πως γίνεται αυτό.

ΕΙΚΟΝΑ 3

ΕΙΚΟΝΑ 4

ΕΙΚΟΝΑ 5

ΕΙΚΟΝΑ 6

ΕΙΚΟΝΑ 7

ΕΙΚΟΝΑ 3-7: Οι ομάδες των παιδιών χρωματίζουν τα χαρτόκουτα

Όταν μαζευτήκαμε όλοι στην ολομέλεια της τάξης, ο Οδυσσάκος ξεκίνησε, να μιλάει με τη βραχνιασμένη φωνούλα του (μας είπε πως είχε πυρετό την προηγούμενη μέρα και πονούσε ο λαιμός του):

- «Έμαθα από τις κυρίες σας ότι κατασκευάζετε μια πάρα πολύ ωραία παιχνιδοθήκη. Θέλω τώρα να σκεφτείτε ένα πάρα πολύ ωραίο όνομα για να της δώσετε».

Τα παιδιά σκέφτηκαν τα εξής:

- «Λιοντάρι της ζούγκλας», «Παιχνιδοθήκη», «Καρδούλα» και «Πεταλούδα».

Τότε ο Οδυσσάκος ρώτησε τα παιδιά αν θυμόταν τι συμφώνησαν πως θα την κάνουν όταν τη ζωγράφιζαν.

Τα παιδιά απάντησαν «σπίτι» και ένα παιδί είπε αμέσως την ιδέα *«Σπίτι των παιχνιδιών»*.

Συμφώνησαν πολλά παιδιά, όμως ένα κοριτσάκι διαφωνούσε έντονα. Όταν λοιπόν της έδωσα το λόγο για να μας πει τη δική της ιδέα είπε *«Σπιτοθήκη»*.

- *«Τι είναι η σπιτοθήκη;»*, ρώτησα.
- *«Έχει μέσα και τη λέξη 'σπίτι' και τη λέξη 'θήκη'»*, μου είπε η μικρή.

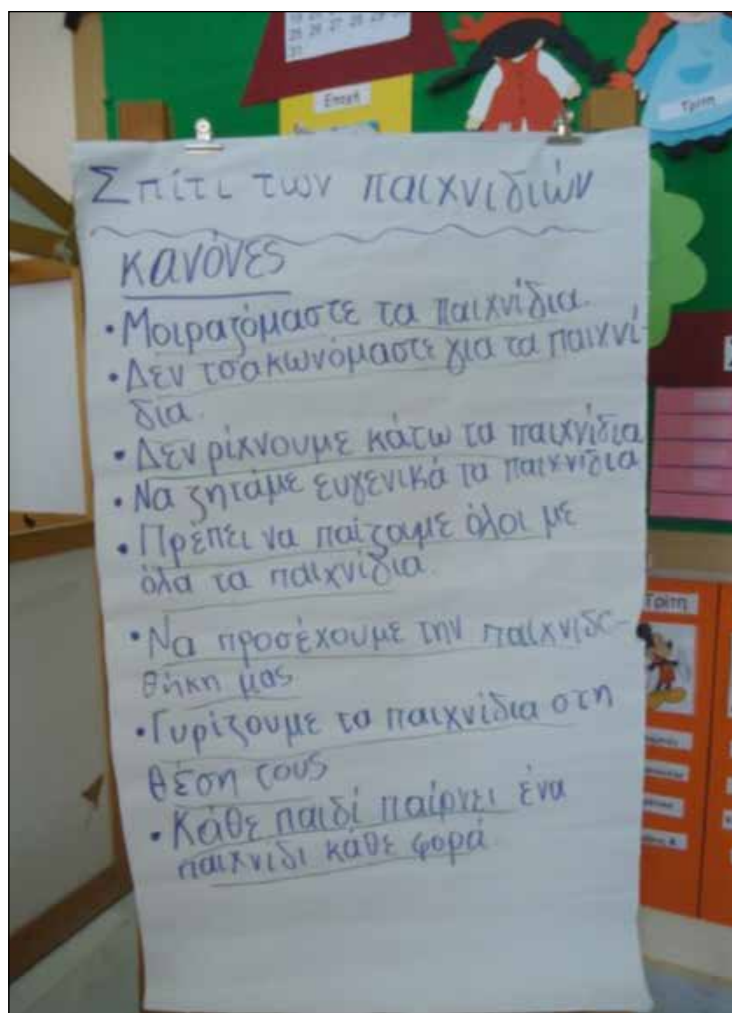
«Ρώτησα στη συνέχεια τι θα βάλουμε στα ράφια που χρωματίσαμε και μου είπαν «τα παιχνίδια μας».

- *«Τι θα λέγατε, λοιπόν, αν το όνομά μας είχε μέσα και τη λέξη 'παιχνίδια' ;»* , ρώτησα και ένα παιδί επανέφερε την ιδέα *«Σπίτι των παιχνιδιών»*. «Πόλη των παιχνιδιών», είπε ένα άλλο νήπιο. Κάναμε, λοιπόν, ψηφοφορία (σηκώνοντας το χέρι μας) ανάμεσα σε αυτά τα δύο ονόματα και επικράτησε τελικά το πρώτο, το οποίο το έγραψα σε χαρτί του μέτρου που είχα τοποθετήσει στο καβαλέτο. Ο Οδυσσάκος μας είπε πως του αρέσει πολύ αυτό το όνομα, χειροκροτήσαμε όλοι μαζί και μετά μπήκε στο σπιτάκι του.»
- *«Κυρία τότε θα παίζουμε με τα παιχνίδια μας;»*, με ρώτησε ένα παιδί. Του εξήγησα πως για να παίζουμε με τα παιχνίδια πρέπει να φτιαχτεί η παιχνιδοθήκη μας. Τον καθησύχασα, λέγοντάς του πως χρειάζονται ακόμα λίγα πράγματα για να είναι έτοιμη, αλλά πολύ σημαντικά. Είπα, τότε, στα παιδιά πως οι κούτες δεν είχαν στεγνώσει ακόμα (οπότε θα κάναμε την τελική αξιολόγηση και θα τις κολλούσαμε την επόμενη μέρα) και ρώτησα το παιδί αυτό αν στις γωνιές που έχουν στην τάξη τους μπορούν να παίζουν όσοι θέλουν, όπως και όποτε θέλουν κλπ. Μου απάντησε πως έχουν κανόνες και κάπως έτσι συμφωνήσαμε πως πρέπει κι εμείς να φτιάξουμε κανόνες για την καινούρια μας γωνιά. *«Έχουμε φτιάξει κανόνες.»* , μου είπε ένα παιδί, δείχνοντάς μου κάτι κανόνες στη γωνιά της βιβλιοθήκης. Σηκώθηκα και διάβασα μερικούς από αυτούς.

Τα παιδιά κατέληξαν πως οι κανόνες αυτοί μιλούσαν για τα βιβλία, οπότε εμείς θα έπρεπε να φτιάξουμε καινούριους που να αφορούν τα παιχνίδια.

Οι κανόνες που πρότειναν τα παιδιά είναι οι εξής:

- *Μοιραζόμαστε τα παιχνίδια.*
- *Δεν τσακωνόμαστε για τα παιχνίδια.*
- *Δε ρίχνουμε κάτω τα παιχνίδια.*
- *Να ζητάμε ευγενικά τα παιχνίδια.*
- *Πρέπει να παίζουμε όλοι με όλα τα παιχνίδια.*
- *Να προσέχουμε την παιχνιδοθήκη μας.*
- *Γυρίζουμε τα παιχνίδια στη θέση τους.*
- *Κάθε παιδί παίρνει ένα παιχνίδι κάθε φορά.*

ΕΙΚΟΝΑ 8: Χαρτόνι καταγραφής των κανόνων που συμφώνησαν τα παιδιά για τη λειτουργία της παιγνιδοθήκης

Κάθε ομάδα καθόταν κάτω, έχοντας μπροστά της το κουτί που χρωμάτισε. Έκανα στα παιδιά διάφορες ερωτήσεις, όπως:

- Τι χρώματα χρησιμοποιήσατε;
- Τι ακριβώς ζωγράφισες;
- Πώς δουλέψατε; Ο καθένας δούλεψε όπως ήθελε ή συμφωνήσατε ποιος θα κάνει τι;
- Σας αρέσει αυτό που κάνατε;
- Πώς φαίνεται σε εσάς τους υπόλοιπους;
- Θα θέλατε να το κάνετε κάπως αλλιώς;
- Πώς αλλιώς θα θέλατε να το κάνετε;
- Τι θα αλλάζατε στον τρόπο που δουλέψατε αν το ξανακάνατε;

ΕΙΚΟΝΑ 9

ΕΙΚΟΝΑ 10

Με αφορμή τις ερωτήσεις αυτές συζητήσαμε και για την ανάμειξη χρωμάτων, για παράδειγμα από ποια δύο χρώματα φτιάχνεται το πορτοκαλί. Βρήκαμε κάποιες ομοιότητες και διαφορές ανάμεσα στη δουλειά που έκαναν οι διάφορες ομάδες και σε μερικές περιπτώσεις μαντέψαμε τι είχαν ζωγραφίσει. Ο Οδυσσάκος έβγαινε μετά από κάθε παρουσίαση, "αξιολογούσε" το έργο των παιδιών και όλοι μαζί χειροκροτούσαμε κάθε ομάδα για την προσπάθειά της. Στο τέλος, βάλαμε όλα τα κουτιά κάτω για να τα δει ο

Οδυσσάκος και να επιλέξει το καλύτερο που θα πάρει το βραβείο, αλλά μας είπε πως δεν μπορεί να αποφασίσει, καθώς όλα τα κουτιά είναι υπέροχα και όλα τα παιδιά προσπάθησαν πάρα πολύ γι' αυτό.

ΕΙΚΟΝΑ 9-11: Οι ομάδες βαφής των χαρτόκουτων παρουσιάζουν τα αποτελέσματα της εργασίας τους στην ολομέλεια της τάξης και εξηγούν πώς δούλεψαν

Στη συνέχεια προέτρεψα τα παιδιά να θυμηθούν πώς είχαν σκεφτεί την προηγούμενη μέρα ότι ήθελαν να βάλουν τα κουτιά για να σχηματίσουμε την παιχνιδοθήκη μας. Μου έδειξε ένα παιδί πώς είχαμε συμφωνήσει να τα βάλουμε και ένα άλλο είπε πως πρέπει να τα κολλήσουμε γιατί θα πέσουν. Τότε τα ρώτησα πώς μπορούμε να τα κολλήσουμε και απάντησαν: με κόλλα, με χαρτοταινία, με σιλικόνη και με συρραπτικό. Ψηφίσαμε σηκώνοντας το χέρι μας κι οι περισσότεροι ήθελαν να τα κολλήσουμε με σιλικόνη. Ρώτησα τα παιδιά από πού θα ξεκινήσουμε να κολλάμε και μου είπαν από κάτω.

ΕΙΚΟΝΑ 12-15: Αλληλεπίδραση φοιτήτριας-παιδιών για το πώς θα κολλήσουν τα κουτιά

ΕΙΚΟΝΑ 13:

ΕΙΚΟΝΑ 14:

ΕΙΚΟΝΑ 15:

Έπειτα, ζήτησα από τα παιδιά να θυμηθούν το όνομα που είχαν αποφασίσει από την προηγούμενη μέρα πως θα δώσουμε στην παιχνιδοθήκη μας. Ήταν λίγο ανήσυχια και τα προέτρεψα να κλείσουν τα μάτια τους και να σκεφτεί ο καθένας μόνος του για να θυμηθεί. Κάποιοι δεν θυμόντουσαν, οπότε έβγαλα από το μαγικό κουτί μια λωρίδα χαρτί, στην

οποία είχα γράψει το όνομα στο οποίο είχαμε καταλήξει και το διαβάσαμε όλοι μαζί. Μετά, τους ζήτησα να μου θυμίσουν πού είχαμε συμφωνήσει ότι θα βάλουμε την παιχνιδοθήκη μας και τη μετακινήσαμε στη θέση αυτή. Ρώτησα τότε τα παιδιά να μου πουν που θέλουν να μπει το όνομα της παιχνιδοθήκης μας. Σηκώθηκαν δυο-τρία παιδιά και μας έδωσαν κάποιες ιδέες. Ρωτούσα τα υπόλοιπα νήπια αν συμφωνούν και τελικά καταλήξαμε όλοι σε μία από αυτές. Ο Οδυσσάκος κοίταξε την παιχνιδοθήκη και έδωσε συγχαρητήρια στα παιδιά για τη δουλειά τους.

- «Πρέπει να βάλουμε τα παιχνίδια για να παίξουμε.», είπε ένα αγοράκι.
- «Πρέπει να βάλουμε τα παιχνίδια, έχει δίκιο.», συμφώνησε ο Οδυσσάκος.

ΕΙΚΟΝΑ 16: Το σπίτι των παιχνιδιών, όπως δημιουργήθηκε και ονομάστηκε από τα παιδιά

Έβαλα το χαρτόνι με τους κανόνες στο καβαλέτο και διαβάσαμε όλοι μαζί τους κανόνες αυτούς. Όταν φτάσαμε στον τρίτο κανόνα («Γυρίζουμε τα παιχνίδια στη θέση τους»), ρώτησα τα παιδιά αν εμείς έχουμε τοποθετήσει τα παιχνίδια στην παιχνιδοθήκη και ήθελαν αμέσως να το κάνουμε.

ΕΙΚΟΝΑ 17: Ανάγνωση κανόνων παιχνιδιοθήκης

Διαβάσαμε, λοιπόν και τον τελευταίο κανόνα και περάσαμε στην τοποθέτηση των παιχνιδιών στην παιχνιδιοθήκη μας. Τα παιδιά είχαν ενθουσιαστεί! Φέραμε την παιχνιδιοθήκη στην παρεούλα, καθώς και τα παιχνίδια των παιδιών για να τοποθετήσουμε. Ρώτησα αν υπάρχει κάποιο παιδί που δεν θέλει να μπει το παιχνίδι του στην παιχνιδιοθήκη, αλλά όλα τα παιδιά μου είπαν πως θέλουν. Έπαιρνα ένα-ένα τα παιχνίδια και σηκωνόταν το παιδί του οποίου κρατούσα το παιχνίδι και το τοποθετούσε στην παιχνιδιοθήκη.

Κατά τη διάρκεια της διαδικασίας αυτής, λύσαμε και κάποια προβλήματα που προέκυψαν, τα οποία είχαν να κάνουν με το μέγεθος των παιχνιδιών, με το πόσα παιχνίδια πρέπει να μπουν σε κάθε θήκη κλπ. Αποφασίσαμε τελικά, μαζί με τη νηπιαγωγό της τάξης, να μη βάλουμε τα δικά μας παιχνίδια (οι φοιτήτριες), αλλά να βάλουμε μόνο των παιδιών. Επίσης, είπα σε τρία παιδιά που δεν είχαν φέρει παιχνίδι να τα κρατάνε την επόμενη ημέρα για να τα τοποθετήσουμε και αυτά στην παιχνιδιοθήκη μας (πριν φύγω το μεσημέρι, έδεσα μια κορδελίτσα σαν βραχιόλι στα χεράκια τους για να μην το ξεχάσουν).

ΕΙΚΟΝΑ 18: Τα παιδιά ζωγραφίζουν το παιχνίδι τους

ΕΙΚΟΝΑ 19

ΕΙΚΟΝΑ 19, 20: Τα παιδιά κόλλησαν τη ζωγραφιά τους στο κουτάκι τους και τοποθέτησαν αντίστοιχα το παιχνίδι τους

Στη συνέχεια, επανήλθαμε στον τρίτο κανόνα («Γυρίζουμε τα παιχνίδια στη θέση τους») και ρωτώ τα παιδιά:

- *Αν εγώ τώρα πάρω αυτό το παιχνίδι και πάω να παίξω, και γυρνάω μετά από κάμποση ώρα και θέλω να το βάλω στη θέση του. Και κοιτάω... Αυτό άδαιο, γιατί το παίζει ο Μιχάλης, εκείνο άδαιο, γιατί το 'χει πάρει η Κατερίνα (παράλληλα βγάζω δύο παιχνίδια από την παιχνιδοθήκη). Και βλέπω κενό αυτό, κενό αυτό, αυτό (δείχνω τις θήκες) και δεν ξέρω πού να το βάλω. Πώς θα θυμάμαι από πού το πήρα;*
- *Να γράψουμε ονόματα, πρότεινε ένα παιδί. Τότε έβγαλα από το μαγικό μας κουτί καρτελάκια με τα ονόματα των παιδιών και τοποθέτησα μερικά από αυτά τυχαία στις θήκες.*

ΕΙΚΟΝΑ 21

ΕΙΚΟΝΑ 22

Κάνω πάλι ένα παράδειγμα, παίρνοντας παιχνίδια και ρωτώ πού θα βάλω το παιχνίδι όταν το γυρίσω.

- Εκεί που είναι το όνομα του Σταύρου, μου λένε.
- Εγώ δεν θυμάμαι ότι αυτό το έφερε ο Σταύρος, τους λέω.
- Θα τα βάλουμε τα ονόματα, αλλά και πάλι έχουμε πρόβλημα, λέω στα παιδιά.
- Τι άλλο μπορούμε να κάνουμε για να θυμόμαστε πού μπαίνει το κάθε παιχνίδι;
- Τι μπορούμε να βάλουμε μέσα στις θήκες για να μας το θυμίζει;
- Να γράφει μέσα "μαράκα".
- Πάρα πολύ ωραία, όμως δεν ξέρουν όλα τα παιδάκια να διαβάζουν.
- Να βάλουμε εικόνες, μου λέει ένα αγοράκι.

- *Εκεί να βάλουμε μία μαράκα, εκεί μία κούκλα κλπ., συνεχίζει.*
- Τα υπόλοιπα παιδιά συμφώνησαν με την ιδέα.
- *Και πού μπορούμε να βρούμε αυτές τις εικόνες, ρώτησα τα παιδιά. _Να βγάλουμε φωτογραφίες, μου είπαν κάποια.*
 - *Μπορούμε εμείς τώρα αμέσως να βγάλουμε φωτογραφίες και να τις εκτυπώσουμε, τα ρώτησα.*
 - *Ναι, μου είπαν.*
 - *Και πώς αλλιώς μπορούμε να έχουμε σε μία εικόνα το παιχνίδι μας;, ρώτησα.*
 - *Να το ζωγραφίσουμε., μου είπε ένα παιδί και τα υπόλοιπα παιδιά συμφώνησαν.*

Η μια ομάδα παιδιών φωτογράφησε τα παιχνίδια και στη συνέχεια εκτύπωσε τις φωτογραφίες στον υπολογιστή. Η δεύτερη ομάδα πήρε κόλλες Α4 κομμένες στη μέση και αποφάσισε ο καθένας να ζωγραφίσει όπως μπορούσε το παιχνίδι του. Τους επισήμανα να κάνουν τη ζωγραφιά τους, έτσι ώστε να χωρέσει στη θήκη του παιχνιδιού τους.

Καθίσαμε, λοιπόν, στα τραπεζάκια και τα παιδιά ξεκίνησαν να ζωγραφίζουν. Παράλληλα, βάλουμε με τη συμφοιτήριά μου την παιχνιδοθήκη κοντά στα παιδιά για να μπορούν να βλέπουν τα παιχνίδια τους. Τα προέτρεψα, αν θέλουν, να χρησιμοποιήσουν χρώματα που μοιάζουν με αυτά που έχει το παιχνίδι τους, για να μπορούν τα υπόλοιπα παιδιά να το αναγνωρίζουν εύκολα. Μερικά παιδιά που δεν έβλεπαν το παιχνίδι τους, τους το έδωσα στο τραπεζάκι που κάθονταν για να το ζωγραφίσουν. Μόλις κάποιος ολοκλήρωνε τη ζωγραφιά του παιχνιδιού του την τοποθετούσε στην αντίστοιχη θήκη. Όταν όλα τα παιδάκια τέλειωσαν, κολλήσαμε τα ονόματα, τις φωτογραφίες και τις ζωγραφιές τους και η παιχνιδοθήκη μας ήταν έτοιμη.

Κάνω πάλι ένα παράδειγμα παίρνοντας παιχνίδια και ρωτώ πού θα βάλω το παιχνίδι όταν το γυρίσω.

ΕΙΚΟΝΑ 23

- Εκεί που είναι το όνομα του Σταύρου, μου λένε.
- Εγώ δεν θυμάμαι ότι αυτό το έφερε ο Σταύρος, τους λέω.
- Θα τα βάλουμε τα ονόματα, αλλά και πάλι έχουμε πρόβλημα, λέω στα παιδιά.
- Τι άλλο μπορούμε να κάνουμε για να θυμόμαστε πού μπαίνει το κάθε παιχνίδι; Τι μπορούμε να βάλουμε μέσα στις θήκες για να μας το θυμίζει;
- Να γράφει μέσα "μαράκα".
- Πάρα πολύ ωραία, όμως δεν ξέρουν όλα τα παιδάκια να διαβάζουν. _Να βάλουμε εικόνες, μου λέει ένα αγοράκι. Εκεί να βάλουμε μία μαράκα, εκεί μία κούκλα κλπ., συνεχίζει.

Τα υπόλοιπα παιδιά συμφώνησαν με την ιδέα.

- Και πού μπορούμε να βρούμε αυτές τις εικόνες;; ρώτησα τα παιδιά. _Να βγάλουμε φωτογραφίες, μου είπαν κάποια.
- Μπορούμε εμείς τώρα αμέσως να βγάλουμε φωτογραφίες και να τις εκτυπώσουμε; τα ρώτησα.
- Ναι, μου είπαν. Και πώς αλλιώς μπορούμε να έχουμε σε μία εικόνα το παιχνίδι μας;; ρώτησα.
- Να το ζωγραφίσουμε, μου είπε ένα παιδί και τα υπόλοιπα παιδιά συμφώνησαν.

Η μια ομάδα παιδιών φωτογράφησε τα παιχνίδια και στη συνέχεια εκτύπωσε τις φωτογραφίες στον υπολογιστή. Η δεύτερη ομάδα πήρε κόλλες Α4 κομμένες στη μέση και αποφάσισε ο καθένας να ζωγραφίσει όπως μπορούσε το παιχνίδι του. Τους επισήμανα να κάνουν τη ζωγραφιά τους, έτσι ώστε να χωρέσει στη θήκη του παιχνιδιού τους. Καθίσαμε, λοιπόν, στα τραπέζια και τα παιδιά ξεκίνησαν να ζωγραφίζουν. Παράλληλα, βάλामε με τη συμφοιτήτριά μου την παιχνιδοθήκη κοντά στα παιδιά για να μπορούν να βλέπουν τα παιχνίδια τους. Τα προέτρεψα, αν θέλουν, να χρησιμοποιήσουν χρώματα που μοιάζουν με αυτά που έχει το παιχνίδι τους, για να μπορούν τα υπόλοιπα παιδιά να το αναγνωρίζουν εύκολα. Μερικά παιδιά που δεν έβλεπαν το παιχνίδι τους, τους το έδωσα στο τραπέζι που κάθονταν για να το ζωγραφίσουν. Μόλις κάποιος ολοκλήρωνε τη ζωγραφιά του παιχνιδιού του την τοποθετούσε στην αντίστοιχη θήκη. Όταν όλα τα παιδάκια τέλειωσαν, κολλήσαμε τα ονόματα, τις φωτογραφίες και τις ζωγραφιές τους και η παιχνιδοθήκη μας ήταν έτοιμη.

- Τι άλλο θέλουμε να μάθουμε για τα παιχνίδια;

Το πρωί, ένα από τα τρία παιδιά που δεν είχαν φέρει παιχνίδι έφερε ένα μικρόφωνο. Παρατήρησα πως τα παιδιά είχαν ξετρελαθεί και δεν το άφηναν από τα χέρια τους, παίρνοντας συνέντευξη ο ένας από τον άλλο. Θεώρησα, έτσι, καλό να το εμπλέξουμε στη δραστηριότητά μας. Πήραμε, λοιπόν, το μικρόφωνο του Γιάννη, αφού ζητήσαμε την άδειά του και γίναμε μικροί δημοσιογράφοι. Πήραμε μία κούκλα από την παιχνιδοθήκη και τη βάλामε να καθίσει σε ένα καρεκλάκι στην παρεούλα. Τότε είπα στα παιδιά να σκεφτούν τι θέλουν να μάθουν για τα παιχνίδια – γενικά, όχι μόνο για την κούκλα – και όταν είναι έτοιμα να σηκώσουν το χέρι τους για να κάνουν ερωτήσεις στην κούκλα.

Στη συνέχεια, σηκωνόταν όποιο παιδί ήθελε, έκανε την ερώτησή του και την κατέγραφα στο χαρτί του μέτρου. Όταν χρειαζόταν, άνοιγα το «Κουτί της περιέργειας». Από εκεί έβγαζα μικρές καρτέλες που είχαν τις λέξεις «Πώς;», «Πού;», «Από ποιον;», «Τι;» κλπ., για να βοηθήσω τα παιδιά να σκεφτούν ερωτήσεις. Η διαδικασία αυτή κράτησε αρκετή ώρα.....]

Συμπεράσματα

Τα αποτελέσματα του προγράμματος για την προώθηση της συμμετοχής των παιδιών στη διαμόρφωση του περιβάλλοντος ανέδειξαν τα ίδια τα παιδιά πρωταγωνιστές σε όλες τις παρεμβάσεις. Οι ιδέες τους, οι προτιμήσεις τους, τα ενδιαφέροντά τους και οι προηγούμενες εμπειρίες αποτέλεσαν την κινητήριου δύναμη της παρέμβασης και το βασικό εργαλείο στα χέρια των φοιτητών σε όλη την εξέλιξή της.

Οι φοιτητές, ενστερνιζόμενοι απόλυτα το νέο ρόλο του εκπαιδευτικού, που υπαγορεύει η μεθοδολογία των σχεδίων εργασίας, λειτούργησαν ως βοηθοί, σύμβουλοι και καθοδηγητές των παιδιών. Κλειδί στην υιοθέτηση του νέου ρόλου τους ήταν η λεκτική αλληλεπίδραση με τα παιδιά. Συζητούσαν συνεχώς μαζί τους και δημιουργούσαν ευκαιρίες ώστε τα παιδιά να σκέφτονται και να επιχειρηματολογούν. Διατύπωναν ερωτήσεις που βοήθησαν τα παιδιά να σκεφθούν στην κατεύθυνση επίλυσης των προβλημάτων σχετικά με τον σχεδιασμό, την υλοποίηση και τη λειτουργία του νέου μαθησιακού κέντρου. Απέφευγαν να απαντούν οι ίδιοι, ώστε να μη συνηθίζουν να τους χρησιμοποιούν τα παιδιά ως μοναδική πηγή πληροφόρησης, αλλά λειτουργούσαν ως πρότυπα, όπου και όταν χρειάζονταν. Τους υπενθύμιζαν να είναι συνεπείς στις επιλογές τους όσον αφορά το χώρο και τα υλικά. Πολλές φορές συμμετείχαν στα παιχνίδια των παιδιών, διευκολύνοντας την εφαρμογή των κανόνων και διατηρώντας την ποιότητα του παιχνιδιού. Παρακολουθούσαν τα παιδιά, αφουγκράζονταν τις συζητήσεις τους και εμπλούτιζαν με κατάλληλες παρεμβάσεις τις μαθησιακές τους εμπειρίες.

Τα μικρά παιδιά ενεπλάκησαν σε μαθησιακές εμπειρίες αυθεντικές, προκλητικές που έδιναν νόημα στη ζωή τους. Σύνδεσαν τις εμπειρίες που κουβαλούσαν από το σπίτι τους με τις νέες εμπειρίες που βίωσαν στο νηπιαγωγείο, κατά τη διάρκεια της παρέμβασης, με αποτέλεσμα να νιώθουν μέσα σε αυτό ασφαλή και ευτυχισμένα.

Η συνεργασία, η συμμετοχή, η σύμπνοια και οι συλλογικές αποφάσεις ήταν οι βασικές δημοκρατικές αξίες που ενέπνευσαν στα παιδιά οι φοιτητές καθ' όλη τη διάρκεια της παρέμβασης, μετατρέποντας το χώρο του νηπιαγωγείου σε τόπο συνύπαρξης και συμβίωσης.

Οι φοιτητές βοήθησαν τα παιδιά να πειραματιστούν με απλά, ανακυκλώσιμα υλικά, να προτείνουν ιδέες για την αξιοποίησή τους, να τα μετασχηματίσουν και να εκφράσουν δημιουργικά λύσεις στα προβλήματα που καλούνταν να επιλύσουν. Αναγνώρισαν την αξία των δημιουργημάτων των παιδιών και τα χρησιμοποίησαν για περαιτέρω παρατηρήσεις, συζητήσεις και αποφάσεις μαζί με τα παιδιά. Δεν παρέλειπαν, ταυτόχρονα, να βοηθούν και τα ίδια τα παιδιά να εκτιμούν και να θαυμάζουν τις προσπάθειες όλων των συμμαθητών τους, παροτρύνοντάς τα, να παρουσιάζουν τις εργασίες τους, ατομικές ή ομαδικές, στην ολομέλεια της τάξης.

Με την πρακτική αυτή, τα παιδιά έμαθαν να αυτοαξιολογούν τη συμπεριφορά τους και τον τρόπο εργασίας τους στην ομάδα, να εκφράζουν τα συναισθήματά τους και να βελτιώνουν τη συμπεριφορά και τις επιδόσεις τους, συζητώντας για τη δράση τους.

Οι φοιτητές/τριες κατάφεραν να ενισχύσουν τη γνώση, συνδέοντας ένα ευρύτερο θέμα με πολλές θεματικές προεκτάσεις. Τα παιχνίδια, τα χρώματα, οι κανόνες της τάξης, η εξ αρχής διαμόρφωση μαθησιακών κέντρων, οι εκλογές, τα επαγγέλματα (ο μάστορας, ο ταχυδρόμος, ο δημοσιογράφος, κλπ.), τα εργοστάσια, τα καταστήματα, η ανακύκλωση, η 28^η Οκτωβρίου, τα Χριστούγεννα, ο Αι Βασίλης, κ.ά. (που συνήθως αποτελούν διακριτές θεματικές επιλογές από τους νηπιαγωγούς) ήταν ανάμεσα σε πολλά άλλα, τα θέματα που εγκιβωτίστηκαν στο γενικότερο θέμα *Τα αγαπημένα μας παιχνίδια*, προσφέροντας συνέχια στη γνώση και τη μάθηση των παιδιών.

Παράλληλα η εμπλοκή τους στη διαμόρφωση αυτού του νέου τοπίου μάθησης δεν παραμέλησε τη βελτίωση της γενικότερης γνώσης τους (μαθηματικές, γλωσσικές, κ.ά. δεξιότητες). Αντιθέτως, επιβεβαιώνοντας τον χαρακτήρα της προωθημένης διαθεματικότητας που διακρίνει τη μεθοδολογία των σχεδίων εργασίας (Γκλιάου & Γουργιώτου, 2005), κατέστη δυνατή η ενιαιοποίηση τη γνώσης συνδέοντας τα γνωστικά αντικείμενα γύρω από ένα σημαντικό θέμα που ενδιαφέρει τα παιδιά και έχει αντίκτυπο και χρησιμότητα στην καθημερινή ζωή τους (Ματσαγγούρας, 2002).

Τέλος, παρατηρούσαν προσεκτικά τα παιδιά την ώρα που σχεδίαζαν και διαμόρφωναν το νέο τοπίο μάθησης και κατέγραφαν τις παρατηρήσεις τους, αντλώντας πληροφορίες για το σχεδιασμό και τον εμπλουτισμό του προγράμματος, για το συνεχή έλεγχο και αξιολόγηση της προόδου των παιδιών.

Η συμμετοχή των παιδιών στη δημιουργία της παιχνιδοθήκης αποτέλεσε ουσιαστικά το κύριο έναυσμα για την εκκίνηση του σχεδίου εργασίας *Τα αγαπημένα μας παιχνίδια* και την κατάκτηση νέων γνώσεων. Κάθε παιδί είχε έναν σημαντικό λόγο (εσωτερικό κίνητρο) για να μετασχηματίσει τις εμπειρίες του με νέες γνώσεις, αφού είχε δίπλα του, πάνω στην παιχνιδοθήκη το δικό του παιχνίδι, που μπορούσε να το μοιραστεί και να το παίξει με τους φίλους του, που το προκαλούσε να μάθει, πού, πώς και από ποιον κατασκευάζεται και τι θα κάνει όταν χαλάσει. Έτσι τα παιδιά βρήκαν το σχέδιο εργασίας διασκεδαστικό, ενθαρρυντικό και προκλητικό, αφού τους δόθηκε η ευκαιρία να παίξουν έναν ενεργό ρόλο στην επιλογή του και στη γενικότερη διαδικασία του σχεδιασμού του (Katz, et al. 1989; Katz, 1994) και φυσικά αφού τους δόθηκε ο απαραίτητος χρόνος για να το νοηματοδοτήσουν.

Βιβλιογραφία

- Δαφέρμου, Χ. Κουλούρη, Π. & Μπασαγιάννη, Ε. (2006). *Οδηγός Νηπιαγωγού*. Αθήνα: Π.Ι.
- Ουάντσγουερθ, Μ. (2001). *Η θεωρία του Ζαν Πιαζέ για τη γνωστική και συναισθηματική ανάπτυξη. Τα θεμέλια του κονστρουκτιβισμού*. (Μτφ. Κανελλάκη, Σ., Παπαδόπουλος, Σ., Γιατρά, Γ.). Αθήνα: Καστανιώτης.
- DECET, (2007). *Τι σημαίνει «καλή πρακτική» στην προσχολική αγωγή; The European Network DECET – Diversity in Early Childhood Education and Training*.
- Frey, K. (2005). *Η μέθοδος project* (μτφρ. Κ. Μάλλιου). Θεσσαλονίκη: Αφοί Κυριακίδη.
- Helm, J. & H., Katz, L. (2002). *Μέθοδος project και προσχολική εκπαίδευση: Μικροί ερευνητές*. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Μουμουλίδου, Μ. (2006). *Η παιδαγωγική του σχεδίου εργασίας στην προσχολική εκπαίδευση: Θεωρητικό πλαίσιο και πράξη*. Αθήνα: Τυπωθήτω - Γιώργος Δάρδανος.
- Υπουργείο Παιδείας και Θρησκευμάτων- Παιδαγωγικό Ινστιτούτο (2003). *Διαθεματικό Ενιαίο Πλαίσιο Προγραμμάτων Σπουδών για το Νηπιαγωγείο. Προγράμματα Σχεδιασμού και Ανάπτυξης Δραστηριοτήτων*. Αθήνα: ΥΠΕΠΘ-ΠΙ.
- Ταρατόρη-Τσαλκατίδου, Ε. (2007). *Η μέθοδος project στη θεωρία και στην πράξη*. Θεσσαλονίκη: Αφοί Κυριακίδη.
- Κουλούρη, Π. (2002). Τα σχέδια εργασίας και το αναδυόμενο πρόγραμμα στα Νηπιαγωγεία: Βασικές αρχές και χαρακτηριστικά στοιχεία. *Επιθεώρηση Εκπαιδευτικών Θεμάτων*, 6, 40-56. Πρόσβαση [on line]: <http://www.pi-schools.gr/download/publications/epitheorisi/teykos6/p-koulouri.PDF> [24/05/15].
- Κασσωτάκης, Μ., & Φλουρής, Γ. (2006). *Μάθηση και διδασκαλία. Θεωρία, πράξη και αξιολόγηση της διδασκαλίας*, Τόμος Β'. Αθήνα: Ατραπός.
- Υπουργείο Παιδείας και Θρησκευμάτων- Παιδαγωγικό Ινστιτούτο. (2002). *Διαθεματικό Ενιαίο Πλαίσιο*

Προγραμμάτων Σπουδών (Δ.Ε.Π.Π.Σ.) και Αναλυτικά Προγράμματα Σπουδών (Α.Π.Σ.) Υποχρεωτικής Εκπαίδευσης, Τόμος Α΄. Αθήνα: ΥΠΕΠΘ-ΠΙ.

- Σιβροπούλου, Ρ. (1997). *Η οργάνωση και ο σχεδιασμός του χώρου στο πλαίσιο του παιχνιδιού.* Αθήνα: Πατάκης.
- Γερμανός, Δ. (2002). *Οι τοίχοι της γνώσης: Σχολικός χώρος και εκπαίδευση.* Αθήνα: Gutenberg.
- Ντολιοπούλου, Ε. (2005). *Η εφαρμογή της μεθόδου Project σε ελληνικά νηπιαγωγεία.* Αθήνα: Τυπωθήτω.
- Ματσαγγούρας, Η. (2002). *Η διαθεματικότητα στη σχολική γνώση. Εννοιοκεντρική αναπλαισίωση και σχολική γνώση.* Αθήνα: Γρηγόρης.
- Katz, Lilian G. (1994). *The project approach.* ERIC Digest. Champaign, IL: ERIC Clearinghouse on Elementary and Early Childhood Education.
- Katz, Lilian G., & Chard, Sylvia C. (1989). *Engaging children's minds: The project approach.* Greenwich, CT: Ablex.
- Γκλιάου, Ν. & Γουργιώτου, Ε. (2005). Σχέδιο εργασίας. Ο αγαπημένος μου ήρωας: Ο Ηρακλής. Στο *Επιμόρφωση Σχολικών Συμβούλων και εκπαιδευτικών πρωτοβάθμιας και προσχολικής εκπαίδευσης στο ΔΕΠΠΣ και τα ΑΠΣ.* Αθήνα: Π.Ι.
- Clark, A. (2005). Listening to and involving young children: a review of research and practice. *Early Child Development and Care*, 175 (6), 489-505.
- Clark, A. (2010). *Transforming children's spaces: Children's and adults' Participation in designing learning environments.* London: Routledge.
- Clark, A. & Moss, P. (2005). *Spaces to play: More listening to young children using the Mosaic approach.* London: National Children's Bureau.
- Clark, A. (2008). *Early childhood spaces: Involving young children and practitioners in the design process.* Working paper 45. The Hague: Bernard van Leer Foundation.
- Χρυσάφιδης, Κ. (1994). *Βιωματική ή επικοινωνιακή διδασκαλία. Η εισαγωγή της μεθόδου project στο σχολείο.* Αθήνα: Gutenberg
- Moore, R. & Wong, H. (1997). *Natural learning: Rediscovering nature's way of teaching.* Berkeley, CA: MIG Communications.
- Hart, R. A. (1997). *Children's participation: The theory and practice of involving young citizens in community.* London, New York: Unisef.
- Matthews, M.H. (2001). *Children and community regeneration.* London: Save the Children.
- Chawla, L. (Ed.) 2002. *Growing up in an urbanising world.* Paris, London: UNESCO, Earthscan Publications.
- Hart, R., & Ταμουτσέλη, Κ. (εισαγωγή-επιστημονική επιμέλεια) (2011). *Παιδική συμμετοχή: Θεωρία και Πράξη της εμπλοκής των νέων στην ανάπτυξη της κοινότητας και την μέριμνα για το περιβάλλον.* Θεσσαλονίκη: Επίκεντρο.
- Løkken, G. & Moser, T. (2012). Space and materiality in early childhood pedagogy – introductory notes. *Education Inquiry*, 3(3), 303-314.
- Dewey, J. (1963). *Experience and education.* New York: Collier Books. (Original work published 1938).
- Smilansky, S. (1971). *Can adults facilitate play in children?: Theoretical and practical considerations.* Play. Washington, D.C.: NAEYC.
- Piaget, J. (1962). *Play, dreams and imitation in childhood.* New York: Norton.
- Piaget, J., & Inhelder, B. (1969). *The psychology of the child.* New York: Basic Books. (original work published 1966).
- Case, R. (1985). *Intellectual development: Birth to adulthood.* New York: Academic.
- Lather, P. (1991). *Getting smart: Feminist research and pedagogy with / in the Post-modern.* New York: Routledge.